

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-3-18>

Олександра МАКАРОВА,
orcid.org/ 0000-0002-8937-1726
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) aleksandra.mak29@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ-СУДНОВОДІЇВ ДО СПІВБЕСІДИ-ІНТЕРВ'Ю

У статті охарактеризовано процес професійно орієнтованого навчання англійської мови курсантів-судноводіїв. Предметом дослідження виступає методика навчання курсантів-судноводіїв професійної співбесіди-інтерв'ю англійською мовою. Мета статті полягає в розробці науково обґрунтованої методики навчання курсантів-судноводіїв реагування під час професійної співбесіди-інтерв'ю англійською мовою з використанням технології модульного навчання. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї професійно орієнтованого навчання іноземних мов, проблем контролю й оцінки вивчення іноземної, модульного навчання іноземних мов. Науково обґрунтоване проєктування інтегративного змісту освіти за фахом «Судноводіння» реалізується за допомогою системно-діяльнісного підходу в планах міждисциплінарної системної організації змісту навчання іноземних мов і моделювання майбутньої професійної діяльності в навчальному процесі.

У системі вправ імпліцитно й експліцитно відображена національна психологія носіїв мови. У навчальному процесі відбувається інтеріоризація поняття ввічливості, рис національного характеру, моделей мовної й немовної поведінки, що відображають соціальні цінності. Студентів навчають невербальних засобів комунікації паралельно з вербальними на змістовій основі фонові інформації й текстів. Виконання мовленнєвих вправ містить самостійне моделювання студентами своєї вербальної й невербальної поведінки. Поєднання дискурсу з відповідними йому за змістом пантомімічними рухами надає природність іншомовній комунікації.

Можливим результатом цього методичного управління є вирішення таких завдань, як: автоматизація мовного матеріалу, його комбінування, ситуативне і самостійне його використання у процесі інтерв'ювання, оволодіння студентами всіма видами мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: модульне навчання, комунікативні методи, співбесіда-інтерв'ю.

Oleksandra MAKAROVA,
orcid.org/ 0000-0002-8937-1726
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the English Language Department for Deck Officers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) aleksandra.mak29@gmail.com

USE OF ACTIVE ENGLISH TEACHING METHODS IN PREPARING NAVIGATORS FOR INTERVIEW PROCESS

The article describes the process of professionally oriented English language training of navigators. The subject of the research is the method of teaching a professional interview in English for cadets. The purpose of the article is to develop a method of training cadets to respond during a professional interview in English using the technology of modular training. Theoretical and methodological basis of the study are the ideas of professionally oriented foreign language learning, presented in works on the theory and methods of professionally oriented foreign language learning, problems of control and evaluation of foreign language learning, modular foreign language learning. Scientifically substantiated design of the integrative content of education in the specialty "Navigation" is implemented using a system-activity approach in the plans of interdisciplinary system organization of the content of foreign language teaching and modeling of future professional activity in the educational process.

The system of exercises implicitly and explicitly reflects the national psychology of native speakers. In the educational process there is an internalization of the concept of politeness, traits of national character, models of language and non-language behavior that reflect their social values. Cadets are taught non-verbal means of communication in parallel with verbal on the basis of meaningful background information and texts. Performing speech exercises includes independent modeling of students' verbal and nonverbal behavior. The combination of discourse with the corresponding in content pantomime movements gives the naturalness of foreign language communication.

A possible result of this methodical management is the solution of the following tasks: automation of language material, its combination, situational and independent use in the process of interviewing, mastering by students of all types of speech activity.

Key words: modular training, communication methods, interview.

Постановка проблеми. Зміни в житті суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ століття викликали розширення міжкультурного спілкування людей різних країн, зростання інтересу до вивчення іноземних мов в умовах демократизації й зумовлюють вимоги володіння нормами міжкультурного професійно орієнтованого спілкування в контексті діалогу культур сучасного світу. У зв'язку з цим основним завданням навчання судноводіїв є практичне оволодіння іноземною мовою, а саме вміннями реагування та ведення діалогу під час професійної співбесіди-інтерв'ю.

Істотно підвищити ефективність навчання інтерв'ювання на заняттях з іноземної мови у ЗВО можуть тільки інноваційні заходи, зокрема технологія модульного навчання. Остання вважається інструментом формування, розвитку вмінь усного мовлення (В. Ю. Пасвянскене) завдяки її необмеженим можливостям.

Аналіз досліджень. Аналіз літератури з технології модульного навчання показав, що модульному навчанню іноземної мови присвячена низка робіт Ю. Б. Кузьменкова, Л. М. Ніконорова, В. Ю. Пасвянскене та ін. При цьому залишається невивченим питання навчання навичок співбесіди-інтерв'ю як професійного вміння курсантів-судноводіїв на заняттях з англійської мови в світлі інтегративно-модульного підходу.

Об'єктом цього дослідження є процес професійно орієнтованого навчання англійської мови курсантів-судноводіїв. Предметом дослідження виступає методика навчання курсантів-судноводіїв професійної співбесіди-інтерв'ю англійською мовою.

Мета статті полягає в розробці науково обгрунтованої методики навчання курсантів-судноводіїв реагування під час професійної співбесіди-інтерв'ю англійською мовою з використанням технології модульного навчання.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї професійно орієнтованого навчання іноземних мов, що представлені в роботах з:

- теорії та методики професійно орієнтованого навчання іноземних мов (О. О. Смирнова);
- проблем контролю й оцінки вивчення іноземної мови (І. Л. Бім);
- модульного навчання іноземних мов (Ю. Б. Кузьменкова, Л. М. Ніконорова, В. Ю. Пасвянскене).

Науково обгрунтоване проектування інтегративного змісту освіти за фахом «Судноводіння» реалізується за допомогою системно-діяльнісного підходу в планах міждисциплінарної системної організації змісту навчання іноземних мов і моделювання майбутньої професійної діяльності в навчальному процесі. Слідом за Т. О. Бударіною вважаємо доречним застосувати поняття «модель фахівця», що є основою для проектування змісту навчання інтегративного курсу англійської мови (Бударіна, 2002: 175).

Модель фахівця включає у себе модель діяльності, модель особистості спеціаліста й передбачає технологію діяльності інтерв'юера, дослідження окремих дій (приймів роботи), вироблених ним у кожному виді роботи в рамках трьох етапів співбесіди-інтерв'ю (етапу підготовки до інтерв'ю, етапу проходження інтерв'ю, етапу завершення інтерв'ю), дозволяє моделювати його мовну діяльність і втілювати у системі вправ.

Успішність мовних дій зумовлюється правильним вибором комунікативних стратегій і тактик у конкретній мовній ситуації згідно з комунікативною метою. Кожному виду ситуації відповідають конкретні тактичні ходи, спрямовані на усунення комунікативної невдачі.

Відтворення технології роботи судноводія дозволило нам сформуванню структури професійних умінь і навичок. Оволодіння професійно важливими вміннями передбачає розвиток у курсантів системи особистісних якостей, що сприяють практичному застосуванню іноземної мови як засобу спілкування. В основу моделі особистості фахівця-судноводія покладена динамічна концепція особистості К. К. Платонова, що описує етапний розвиток особистості в онтогенезі. За ціле у цій концепції береться особистість, елементами цього цілого є стійкі психічні властивості чи риси особистості. Структура особистості є загальним в особистості судноводія-мореплавця, на її основі можливий вибір напряму розвитку окремого курсанта з урахуванням його індивідуальності (Платонов, 1996: 123).

У моделі особистості системоутворюючим елементом виступає спрямованість особистості, що виявляється через її світогляд. Отже, «модель фахівця-судноводія» висвітлює діяльність, спрямованість особистості мореплавця, дозволяє

розробити модель процесу його підготовки й, зокрема, сферу застосування іноземної мови в професійній діяльності.

Під сферою застосування іноземної мови розуміється сукупність комунікативних завдань, дозволених у ситуаціях професійного спілкування. Для вирішення методичного завдання дослідження всі виявлені ситуації розподіляються за чотирма видами мовленнєвої діяльності, своєю чергою комунікативна ситуація реалізується через говоріння та розділяється на п'ять ситуацій, що включають ситуації провалу співбесіди-інтерв'ю, для кожної ситуації визначені відповідні комунікативні засоби. Значення дослідження сфери застосування іноземної мови полягає в тому, що розглянута в ній система ситуацій професійного спілкування через говоріння та аудіювання збігається з етапами проведення співбесіди-інтерв'ю, покладена в основу класифікації лінгвістичних засобів здійснення комунікації й відображена у функціональних схемах комунікативних стратегій і тактик інтерв'ювання.

Комунікативні завдання, як зауважує І. Л. Бім, пов'язані зі змістом навчання, зумовлюють його й належать до цільового аспекту навчання. Після дослідження комунікативних ситуацій інтерв'ювання та сфери застосування мови, що виступають компонентами змісту навчання, розглядаються цілі, методи, форми, засоби навчання у світлі інтегративно-модульного підходу до навчання іноземної мови (Бім, 1996: 22).

Вибір методу навчання інтерв'ювання іноземною мовою здійснюється з урахуванням низки факторів: по-перше, інтеграції методологічної і змістової основ дисциплін спеціалізації та іноземної мови в рамках міждисциплінарного модуля; по-друге, інтеграційних цілей викладання іноземної мови; по-третє, таких факторів, як вікові особливості курсантів, обмежена сітка годин, специфіка жанру співбесіди-інтерв'ю.

Методологічна спільність англійської мови та дисциплін спеціалізації майбутніх судноводіїв досягається інтеграцією методів, прийомів і методів навчання іноземної мови з метою володіння ними у ситуаціях професійного спілкування. У цій статті ми розглядаємо метод як цілеспрямовану систему прийомів управління навчанням. Таке розуміння методу, на наш погляд, відображає технологічний підхід до навчального процесу і, відповідно, сутність технології модульного навчання як попереднього проектування навчального процесу, методичного управління діяльністю курсантів.

Прийоми інтерв'ювання згруповані нами за функціональною ознакою й поєднуються з прийомами навчання іноземних мов. Аналіз цих прийомів дозволив нам взяти за основу комунікативний метод навчання іншомовного говоріння майбутніх судноводіїв, здатний реалізувати їх у навчальному процесі.

Зміст прийому інтерв'ю й комунікативного методу навчання іншомовного говоріння в рамках інтегративної методичної системи визначається інтеграційними принципами пізнання й діяльності. Інтегративність методів, прийомів викладання іноземних мов і дисциплін професійного циклу досягається за допомогою взаємозв'язку відповідних умінь. Система умінь судноводія, представлена в моделі фахівця, доповнена вміннями іншомовного усного мовлення, отримані інтегративні вміння інтерв'ювання згруповані за етапами проведення інтерв'ю й чотирма видами мовленнєвої діяльності.

До загальних професійних умінь належать уміння контролювати достовірність отриманих відомостей, конспектувати, працювати з документами, логічні вміння та ін.

Комунікативні вміння:

комунікативно-пізнавальні вміння (на підетапі підготовки до співбесіди-інтерв'ю): уміння підготуватися до інтерв'ю;

комунікативно-етикетні вміння (на підетапі ініціювання контакту): уміння звернутися; вітатися; представитися; будувати ситуацію спілкування та ін.;

комунікативно-регулятивні вміння (на етапі продовження інтерв'ю): уміння підтримувати спілкування, що включають у себе такі мікроуміння: контролювати достовірність відомостей за допомогою питань; висловити згоду, питати й давати дозвіл та ін.;

ціннісно-орієнтаційні вміння: уміння коментувати, аналізувати події; висловити свою думку та ін.;

комунікативно-етикетні вміння (на підетапі завершення інтерв'ю): прощатися зі співрозмовником та ін.;

комунікативно-навчальні вміння: уміння дотримуватися лексико-граматичної правильності; структурного оформлення мови; перцептивні вміння розуміти мову на слух та ін.

Соціокультурні вміння: дотримуватися етикету в своїй поведінці; знаходити подібності та відмінності в рідній і чужій національних культурах та ін.;

орієнтаційно-проектувальні вміння: уміння визначати стратегію й тактику відповідно до мети, ситуації спілкування тощо;

орієнтаційно-адаптаційні вміння: уміння бути адекватним до будь-якого співрозмовника, тобто вміти говорити на мові співрозмовника з урахуванням його вікових, національних, статусних особливостей; рефлексивне вміння тощо.

У статті реалізується діяльнісний підхід до побудови модульного викладання. Засвоєння змісту модульного навчання, досягнення запланованих результатів навчання можливі за умови управління дидактичним процесом, передбаченим технологією модульного навчання.

Серед переваг модульного навчання перед традиційним виділяємо таке: технологія модульного навчання дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, гарантує гнучкість змісту навчання, перехід управління навчальною діяльністю курсантів з боку викладача в їхнє самоврядування за допомогою модульного викладання, встановлення паритетних відносин між викладачем і курсантами. Зазначена педагогічна технологія активізує пізнавальну діяльність курсантів, забезпечує отримання обов'язкового результату – навчання – за їхніх різних вхідних рівнів навченості. Отже, технологія модульного навчання сприяє навчанню, вихованню, розвитку творчої самостійності та індивідуальності майбутніх мореплавців, зокрема, здатності до моделювання своєї вербальної поведінки.

Уміння творчо проєктувати дискурс формується на основі знання лінгвістичних засобів інтерв'ю, що вживаються в міжкультурному контексті. У зв'язку з цим знання лінгвокраїнознавчої фонові інформації стає обов'язковою умовою взаєморозуміння учасників інтерв'ю, щоб уникнути інокультурної фонові інтерференції.

З метою розробки методики навчання інтерв'ювання проводився аналіз цілої низки робіт, що дозволив зібрати фонові лінгвокраїнознавчі відомості про культурні традиції, національну психологію різних народів, прагмалінгвістичний матеріал оформлення інтерв'ю з метою створення національно орієнтованого усного мовлення курсантів на базі взаємопов'язаних екстра-, соціо-, паралінгвістичних чинників створення тексту інтерв'ю (текстотворення).

Для участі у співбесіді-інтерв'ю іноземною мовою необхідно опанувати культуру мовного й немовного спілкування в їх взаємозв'язку як елемент інокультури. Вона є багаторівневим явищем і складається з таких рівнів, як:

- 1) уміння планувати дискурс і керувати ним;
- 2) уміння дотримуватися постулат ввічливості у спілкуванні;
- 3) знання лінгвістичного матеріалу, що включає у себе мовні стереотипи, прагматичні кліше;

4) уміння вибирати прагмалінгвістичні і паралінгвістичні засоби залежно від екстра-, соціолінгвістичного контексту інтерв'ю;

5) уміння, що забезпечує такі характеристики усного мовлення, як стилістична адекватність і логічність;

6) уміння спілкуватися з урахуванням національно-культурних особливостей.

Кожен етнос характеризується стереотипними ритуалізованими формами спілкування, певною послідовністю і сполучуваністю мовних стереотипів, прагматичних кліше для вирішення поставлених комунікативних завдань.

Передбачається навчання лінгвістичних засобів паралельно з формуванням умінь:

– розрізняти мовні одиниці за рівнями використання англійської мови / нормо-стилістичної належності;

– застосовувати мовні засоби функціонально, нормативно, адекватно до змісту чинників текстотворення;

– брати участь у співбесіді з урахуванням характеристик усного мовлення

співрозмовника і національних особливостей вербальної та невербальної поведінки носіїв мови.

Логічність поряд зі стилістичною адекватністю є компонентом культури спілкування, тому проводиться навчання студентів умінь логічної побудови розмови й лінгвістичних засобів логічності.

Дослідження прагмалінгвістичних засобів оформлення інтерв'ю є методично релевантним: для виконання системи вправ передбачається побудова діалогу, комунікативно смислових блоків та інтерв'ю загалом з використанням різного лінгвістичного матеріалу на основі міжкультурних фонових знань (Ліпшиць, 2020: 163–169). При цьому необхідно не тільки озброєння студентів інтеграційними вміннями в експериментальних умовах закладу вищої освіти, але й перевірка їх ефективності.

Модуль, розроблений нами, містить у собі чотири системи вправ. Перший навчальний елемент призначений для навчання монологічного мовлення, логічної побудови інтерв'ю, він може носити автономний характер; за допомогою цих вправ розвивають діалогічне мовлення. За допомогою наступного блоку вправ навчають підготовки до інтерв'ю і його ініціювання, продовження інтерв'ю, його завершення і невербальної комунікації.

Вправи побудовані на змістовій основі фонові, табличного матеріалу, тексту і є засобом розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності, причому аудіювання, письмо, читання розглядаються як засоби розвитку мовлення.

Згідно з комунікативною методикою, розробленою Ю. І. Пассовим (Пассов, 2009: 87) та адаптованою нами до умов викладання в закладах вищої освіти для мореплавців, процес роботи над мовним матеріалом ділиться на три етапи, такі як:

- 1) етап формування мовних навичок;
- 2) етап вдосконалення мовних навичок;
- 3) етап розвитку мовлення.

Оволодінню вмінням зв'язного висловлювання передують робота над мовним матеріалом. Слідом за Ю. І. Пассовим ми вважаємо метою вправ *першого дотекстового етапу* автоматизацію мовних одиниць за допомогою вдосконалення сприйняття, засвоєння, застосування слів, словосполучень, фраз, а також наповнення сформованих моделей фраз або так званих фразових стереотипів різним мовним матеріалом для побудови зв'язного дискурсу (Пассов, 2009: 89). З метою інтенсифікації навчання, виконання декількох вищезазначених задач першого етапу в одній вправі студентам надається можливість вирішення низки комунікативних завдань в умовах поєднання слухового, зорового, рухового підкріплення. Це можуть бути вправи на кшталт створення моделі «мозкового штурму». Наприклад, студентам-курсантам дається завдання: *could you please give as many associations as it is possible for the word...?/ what do you know about?/ what do the pictures mean?* та ін.

Головним завданням *другого – текстового – етапу* є комбінування мовного матеріалу. У вправах цього етапу використовується вид висловлювання – переказ матеріалу тексту. Студенти-курсанти працюють із текстом: читають/слухають. Під час зорового або аудіосприймання студентам-курсантам пропонується робити нотатки, короткі тези. Надалі пропонується переказ тексту. Переказ базується на мовних діях комбінування, трансформації, перефразування, що гарантує комбінування мовного матеріалу, багаторазове його повторення в нових комунікативних ситуаціях.

Оволодінню продуктивними вміннями участі у співбесіді-інтерв'ю сприяють мовні вправи *третього етапу роботи*, різні за моделями вербальної й невербальної поведінки співрозмовників. Так, наприклад, студентам-курсантам надається інша комунікативна ситуація, де б вони могли застосувати засвоєний лексичний матеріал. Наприклад, скласти розповідь про інше місто, країну: *Using the vocabulary make a story about one of the cities or countries you have visited*, тощо. Різноманітні проблемні ситуації недискусійного характеру, створювані різними способами, зумовлюють спілкування, мотивують діяльність комунікантів, сприяють актуалізації активного вокабуляра.

На етапі формування лексичних навичок говоріння використовуються умовно-мовні вправи, різні за способом виконання, а саме: імітаційні, підстановочні, трансформаційні та репродуктивні. Перший етап включає у себе вправи формування лексичних навичок: сприйняття-імітація, позначення, комбінування; другий етап – вправи на переказ тексту на основі мовних дій з трансформації, комбінування, перефразування. Вони становлять основу для мовних вправ.

На третьому етапі система вправ складається з мовних вправ. Цей вибір пояснюється детермінованістю мовної діяльності співрозмовників за змістом, необхідністю попередньої підготовки до співбесіди-інтерв'ю. Значення мовних вправ полягає в тому, що вони доводять засвоєння до рівня зору.

Системи вправ, що включають у себе тести й домашні завдання, сприяють взаємодії і взаємовпливу всіх видів мовленнєвої діяльності. Під час використання тестів і домашніх завдань передбачається зростання мисленнєво-мовленнєвої активності студентів-курсантів. Гнучкість системи навчання в рамках першого модуля забезпечується переходом від догматичного проходження теорії комунікативного методу навчання до іншомовного говоріння.

Висновки. У системі вправ імпліцитно й експліцитно відображена національна психологія носіїв мови. У навчальному процесі відбувається інтеріоризація поняття ввічливості, рис національного характеру, моделей мовної й немовної поведінки, що відображають соціальні цінності. Студентів навчають невербальних засобів комунікації паралельно з вербальними на змістовій основі фонові інформації текстів. Виконання мовленнєвих вправ містить самостійне моделювання студентами своєї вербальної й невербальної поведінки. Поєднання дискурсу з відповідними йому за змістом пантомімічними рухами надає природність іншомовній комунікації.

Можливим результатом цього методичного управління є вирішення таких завдань, як: автоматизація мовного матеріалу, його комбінування, ситуативне й самостійне його використання у процесі інтерв'ювання, оволодіння студентами всіма видами мовленнєвої діяльності.

Це дозволяє стверджувати про більшу ефективність активної комунікативної методики навчання (*active learning*) участі у співбесіді-інтерв'ю порівняно з традиційною методикою. Отже, цілеспрямоване навчання студентів формує професійні навички усного мовлення, підвищує їхній рівень навченості від зрізу до зрізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бим И. Л. Обучение иностранным языкам: поиск новых путей. *Иностранные языки в школе*. 1989. № 1. С. 19–26.
2. Бударина Т. А. Мелодическое выражение вежливости в английской устной речи. *Формирование активной языковой личности в современных социокультурных условиях* : материалы международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 2002. С. 173–176.
3. Бударина Т. А. Лингвистические средства оформления интервью и построения имиджа интервьюера на занятиях по английскому языку в неязыковом вузе. *Семiotика и имиджелогия деловых культур* : мат-лы Междунар. науч. конф. 16–17 сентября 2003 года. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2003. С. 112–115.
4. Кузьменкова Ю. Б. Модульный подход к проблемам эффективной англоязычной коммуникации. Москва : Изд-во ГУ ВШЭ, 2002. 118 с.
5. Ліпшиць Л. В. Толерантність як ціннісний складник професійної компетентності майбутніх фахівців морської галузі. *Педагогічний альманах*. 2020. С. 163–169.
6. Никонорова М. М. Проблемный подход к построению модульных программ в гуманитарном образовании : дис. канд. пед. наук. Казань, 1991. 232 с.
7. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Москва : Рус. яз., 2009. 276 с.
8. Пасвянскене В. Ю. Дидактические основы модульного обучения иностранному языку в неязыковом вузе : дис. канд. пед. наук. Вильнюс : Вильнюс. ун-т, 1989. 222 с.
9. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1996. 254 с.
10. Смирнова О. О. Обучение проведению интервью на французском языке (неязыковой вуз) : дис. канд. пед. наук. Москва, 1992. 284 с.

REFERENCES

1. Bym Y. L. Obuchenye ynostrannim yazykam: poysk novikh putei. Ynostrannie yazyky v shkole [Learning foreign languages: finding new ways]. 1989. No. 1. S. 19–26.
2. Budaryna T. A. Melodycheskoe vyrazhenye vezhlyvosti v anhlyiskoi ustnoi rechy [Melodic expression of politeness of English speech]. *Formyrovanye aktyvnoi yazykovoi lychnosti v sovremennykh sotsyokulturnykh uslovyakh*. *Materyali mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy*. Sankt-Peterburg, 2002. S. 173–176.
3. Budaryna T. A. Lymphvystycheskye sredstva oformleniya ynterviuy postroeniya ymydzha ynterviura na zaniatyakh po anhlyiskomu iazyku v neiazikovom vuze [Linguistic means of interview design and building the image of the interviewer in English classes in a non-language university]. *Semyotyka y ymydzhelohiya delovikh kultur: Mat-li Mezhdunar. nauch. konf. 16–17 sentiabria 2003 hoda*. Tambov: Yzd-vo THU ym. H.R. Derzhavyna, 2003. S. 112–115.
4. Kuzmenkova Yu. B. Modulnii podkhod k problemam effektivnoi anhloiazichnoi kommunikatsyy [A modular approach to the problems of effective English communication]. Moskva: Yzd-vo HU VSh, 2002. 118 s. [in Russian].
5. Lipshyts L. V. Tolerantnist yak tsinnisna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv morskoi haluzi [Tolerance as a value component of professional competence of future specialists in the maritime industry]. *Pedahohichniy almanakh*, 2020. S. 163–169.
6. Nykonorova M. M. Problemnii podkhod k postroenyiu modulnikh prohramm v humanytarnom obrazovany [A problematic approach to the construction of modular programs in humanities education]. (PhD Thesis), Kazan, 1991. 232 s.
7. Passov E. Y. Osnovi kommunykativnoi metodyky obuchenya ynoiazichnomu obshcheniyu [Fundamentals of communicative methods of teaching foreign language communication]. Moskva: Rus. yaz., 2009. 276 s. [in Russian].
8. Pasvianskene V. Iu. Dydaktycheskye osnovi modulnoho obuchenya ynostrannomu yazyku v neiazikovom vuze [Didactic bases of modular teaching of a foreign language in a non-language university]. PhD Thesis, Vylnius: Vylnius, un-t, 1989. 222 s.
9. Platonov K. K. Struktura y razvytye lychnosti [Personality structure and development]. Moskva: Nauka, 1996. 254 s. [in Russian].
10. Smyrnova O. O. Obuchenye provedenyiu ynterviu na frantsuzskom yazyke (neiazikovoi vuz) [Training to conduct interviews in French (non-language university)]. PhD Thesis. Moskva, 1992. 284 s.